

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 4, July-Dec. 2019, PP 59-64

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جولائی - دسمبر 2019ء، مسلسل شمارہ 8

☆ ڈاکٹر افتخار سلہری

لوک ادب وچ وڈیاں لا ماں**Abstract**

Folk literature reflects the living style of the inhabitants of any area. All the colours of life can be seen in it. we can also see every aspect of the life of our forefathers in it. It is impossible to write the history of punjab or Pakistan without folk literature. This article throws light on wrold wars through folk literature. The writer describes that Meherrma Luck of district Jhang and Roy Jagdey Khan Kharral of Jhamra did rebellion against the British enforced recruitment. The writer at the end of the article relates that mothers, sisters and wives of the youngmen who were enforced for recruitment raised voice against this recruitment.

The folk literature entails the details of this all.

لوک ادب کسے وی خطے دے رہن والیاں لوکاں دی رہتل دا ترجمان اے۔ ایہدے وچ حیاتی دے سارے رنگاں نوں ویکھیا جاسکدا اے۔ ایہدے راہیں اوس خطے دے رہن والیاں دے رسم، رواج، اوہناں دے عقیدے سگول انج

☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، گورنمنٹ کالج یونیورسٹی لاہور

آکھنا چاہیدا اے کہ اوہناں دی حیاتی دا ہر کچھ دسدا اے۔ ایہدے وچ ووڈکیاں دی حیاتی دے رنگ دسدے نیں۔ لوک ادب توں بغیر پنجاب سگوں انج آکھنا چاہیدا اے کہ پاکستان دی حقیقی، سیاسی تے سماجی تاریخ نہیں لکھی جاسکدی۔ پہلی تے دوجی وڈی لام وچ پنجاب دے سبھ توں ودھ جوان لڑائی لئی بھرتی ہوئے۔ پہلی وڈی لام 1914ء وچ شروع ہوئی۔ یورپ وچ جدوں ایس لام دے شعلے بھڑکے تے جنگ دی بھٹھی وچ پنجاب دے جواناں نوں سٹن لئی انگریزاں نے مقامی جاگیرداراں نال رل کے پنجاب دے پنڈاں وچوں بھرتی شروع کیتی جس دے برعکس پنجاب اندر بھرتی بندتھریک شروع ہوئی۔ اوس ویلے محرم لک نامی سورماجیہ پینڈ چاہ بہمن اسلام آباد احمد پور سیال تحصیل شورکوٹ ضلع جھنگ دا وسنیک سی، اوہ جبری بھرتی دے خلاف سی۔ ایس لئی اوہنے جبری بھرتی دے خلاف منصوبے بنانے شروع کردتے اوہ جتھے دی جاندا لوکاں نوں انگریزاں دے خلاف بھڑکاندا تے بھرتی ہون توں روکدا۔ بلال زبیری لکھدے نیں:

”محرم لک نے فوجی بھرتی کے خلاف پروپیگنڈا شروع کر دیا۔ جس کنویں یا چوپال پر جاتا، انگریزوں کے خلاف باتیں کیا کرتا تھا۔ لوگوں نے اس کا نام جرمن رکھ دیا اور محرم خان خود بھی اس نام پسند کرتا تھا۔ احمد پور کے ہندوؤں نے اس کی تحصیلدار سے شکایت کر دی۔ پولیس نے محرم خان کو گرفتار کر لیا۔ کسی مسلمان زمیندار کو حوصلہ نہ ہوا کہ وہ ضمانت دے کر اُسے رہا کر لیتا۔ دو ماہ کے بعد مخدوم نذر حسین قریشی رئیس حنبلیلی کی سفارش پر رہا ہوا۔“ (1)

رہا ہون مگروں محرم لک نے انگریزاں تے ہندوواں دے خلاف جدوجہد کرن دا پکا فیصلہ کر لیا۔ احمد پور دے اک کسان نے اک ساہوکار کولوں دوسوروپے سودتے لئے ہوئے سن۔ قرض لین پچھوں اوہ مر گیا۔ ساہوکار نے اوہدی بیوہ نوں قرض دی آڑ وچ تنگ کرنا شروع کردتا۔ اوس دی بھیڑی نیت بارے بیوہ نے ساہوکار دی شکایت محرم لک اگے لائی۔ جیہدے بارے بلال زبیری ہوری لکھدے نیں:

”بیوہ نے بات سمجھ لی اور اُلٹے قدموں محرم لک کو اس واقعہ سے آگاہ کیا۔ محرم نے اپنے ساتھیوں کو بلا لیا اور حکم دیا کہ احمد پور سے لیکر وادھواستانہ تک دریا کے

کناروں کی ہندو آبادی کو تہس نہس کر دیا جائے۔“ (2)

ایس واقعے بارے جانکاری سانوں ایس ڈھولے راہیں ملدی اے:

محرم لک پچھلے پہر دی کھیڈ بنائی ہے

اے کیتا سوں کل اکھ او

محرم نے ماریا لیکا حدیث دا

آہدا ہے! جیہڑے پیو پیو دے ہو اگانہ آؤ ٹپ او

اج سربر کھتریاں نوں لٹنا ہے تے لگن نہیں دینا فلک تے جھٹ او (3)

ایسے طرح رائے احمد خان کھل دے پوترے راء جگدے خان نے لوکاں نوں بھرتی ہون توں روکیاتے آپ وی بھرتی نہ دین دا ارادہ کیتا۔ جدوں انگریز ڈی۔ سی نوں ایس گل دا پتا لگا تاں اوس نے رائے جگدے خان کولوں پچھیا۔ انگریز افسر تے جگدے خان وچکار تکرار ہوئی۔ جگدے خان غصے وچ آگیا تے گھوڑے تے بہہ کے گھر نوں ٹر گیا۔ کئی تھواں تے جواناں نے بھرتی ہون توں انکار کردتا تے گھبر واپسے پنڈ چھڈ کے باہر جواں تے ڈیریاں ول نس گئے۔ پہلی لام وچ باہر جان دا تصور نواں سی، ایس لئی لوک پریشان ہو جانے سن، جد کہ دوجی وڈی لام جیہڑی 1939ء نوں شروع ہوئی، اوہدے شروع ہون تے لوکاں نے خوشی محسوس کیتی کیوں جے اوہ خیال کردے سن کہ اوہناں نوں غلام بناون والی قوم بحران دا شکار ہو رہی اے۔ اوس سہ دے لوک گیتاں وچ ہجر، فراق تے وچھوڑا وی موجوداے۔ گوریاں دے خلاف نفرت وی لام تے گئے ہوئے ماہی دی اڈیک وچ اوہدی گھر والی جتھے گھر دے کماں کاراں وچ رُجھی رہندی، اونٹھے اوہنوں ہجرتے وچھوڑے دی اگ وی ساڑ دی رہندی تے اوہ کم کرن دے نال نال اپنے جذبات نوں انجی بیان کردی اے:

ماہی میرا لام نوں گیا، نالے دھار کڈھاں نالے روواں (4)

اک ویاہی ہوئی ناردی ایہو سدھر ہوندی اے کہ اوہ ہر ویلے اپنے ماہی دے نال رہوے۔ بھایاں اوہنوں رکھی

سکی کھا کے گزارہ کرنا پوے۔ اوہ قسمت تے وی شاکر ہوندی اے کہ نصیب وچ لکھیا تے مل کے ای رہنا اے۔ جویں:

چن چڑھیا ای شاماں نوں

روزی اے رب دینی

نہ جا کھاں توں لا ماں نوں (5)

کسے سوانی دا جی اپنے خاوند بغیر اودر جاندا اے تے اوہ اپنے ماہی نوں سُجھا دیندی اے کہ اوہ نوکری چھڈ کے آجاوے۔ جس دا اظہار لوک گیتاں راہیں انج ہوندا اے:

چٹا! پھلاں دیاں ٹوکریاں

ول آ بصرے توں پرانہ سٹ گھت نوکریاں (6)

ایس طرح جدوں ماواں لا ماں تے گئے پُڑاں نوں یاد کر کے روندیاں تے اپنے دل دے ہتھوں مجبور ہو کے جرمن سرکار نوں بددعا دیندیاں نیں:

نہ آپ آئے نہ کوئی چٹھیاں آئیاں نی

جرمن! بچہ مری کہیاں لا ماں لائیاں نی (7)

جس دے نال نیو نہ لایا ہوسی، اوہ توڑ نہاؤن دیاں قسماں کھاندا اے پر جد اوہ پراج اوہ پردیس تڑ جاندا اے تے کلی محبوبہ اپنے عاشق دے ہجرتے وچھوڑے وچ اپنے جذبیاں دا اظہار کردی اے۔ لکھاں بھیناں اپنے ویراں دی جدائی وچ ہنجوواں دے ہار پروندیاں تے اوہناں دے خیریں پرت آؤن دیاں دعاواں کردیاں نیں۔ اوہ انج اپنے جذبیاں دا اظہار کردیاں نیں کہ رب کرے اوہناں دے ویر خیر نال جرمن دے ہلے توں بچ کے آؤن دی اطلاع دین:

مینڈا ویرا ہک واری بولیں بنگلے چوں

خیر مُر آئیاں جرمن نے حملے چوں (8)

نار جدوں اپنے گھر والے دی جدائی برداشت نہیں کر سگدی۔ اوہ دے ہجرتے وچھوڑے وچ کلی بہہ کے اوہنوں یاد کردی اے تے اوہ دے نال ناراضگی دا اظہار کردی اے کہ اوہنے لام تے جان لکیاں اپنا تھوہ ٹکانہ وی نہیں دسیا:

پُت میرے سوہرے دا لگی لام لوا لیا ناواں

جاندا ہويا دس نہ گیا میں چٹھیاں کدھر نوں پاواں (9)

جدوں فرنگیاں نے جبری بھرتی شروع کیتی تے سہاگناں نے اپنے سہاگ بچان لئی فرنگیاں نوں صلاح دتی:

جت ہو جاؤ انگریزا تیری چھڑیاں نوں لے جا لام تے (10)

نوکریاں تے جان والیاں نوں سہاگناں نند دیاں نیں تے اپنے جذبیاں دا اظہار ایس طرح کر دیاں نیں:

اُتے پھلکاری، میں رہندی کواری

سسے پُت پردیس نوں ٹوریا ای (11)

لاماں بارے لوک گیتاں وچ جتھے ماواں، بھیناں تے سوانیاں دے ہجر، فراق تے دکھاں دا پتا لگدا اے، او تھے

لوکانی دی آواز وی سنائی دیندی اے:

کوئی اچیاں ڈھکیاں نی

بس کر جرمن فوجاں لڑ لڑ تھکیاں نی (12)

لوک گیتاں راہیں پتا لگدا اے کہ کیویں ماواں کولوں اوہناں دے بال کھوے گئے۔ لام تے گئے جواناں نوں

جد فرنگی چھٹی نہیں سی دیندا تے اوہناں دیاں سوانیاں اپنے گھر والیاں دی جدائی وچ آکھ دیاں:

چند گھڑا کے میں چڑھی آن چُبارے

ویکھاں چو کوئی جانی نظر نہ آوے

ساڈا صبر فرنگیے نوں مارے

نہ دیندا چھٹیاں نہ طلباں تارے

نوکر رکھ لے توں چھڑے تے کوارے

نہ ہون رناں نہ پین پواڑے (13)

مکدی گل ایہہ وے کہ وڈیاں لاماں ویلے انگریز نے جبری بھرتی لئی پنجاب دے نو جواناں دا چناؤ کیتا۔ ضلع

جھنگ دے محرمالک تے جھامرا دے رائے احمد خاں کھرل ہو راں دے پوترے راء جگدے خان کھرل نے انگریزاں

دے خلاف بغاوت کیتی تے بھرتی دین توں انکار کیتا۔ ایس توں اڈ دو جے پاسے کدھرے ماواں اپنے پتراں دی جدائی

برداشت نہیں کر سکتیاں تے جرمن سرکار نوں واسطے دیندیاں دکھالیاں دیندیاں نیں تے کدھرے سہاگناں اپنے سہاگ
 نوں پردیس جاوَن توں منع کردیاں تے انگریزاں نوں برا بھلا آکھدیاں نظر آؤندیاں نیں۔ جس بارے بھرویں جانکاری
 لوک ادب وچ ملدی اے۔

حوالے

- 1- بلال زبیری، تاریخ جھنگ، جھنگ: جھنگ ادبی اکیڈمی، 976ء، ص 359
- 2- بلال زبیری، ص 360
- 3- ڈاکٹر فیاض حسین مگھیانہ، گل بات، عمر 36 سال، مئی 21، 2014، اسٹنٹ پروفیسر، جی سی یو فیصل آباد
- 4- تنویر بخاری، لوک گیت، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1980ء، ص 26
- 5- تنویر بخاری، ماہیان تے بُتر، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1988ء، ص 181
- 6- شارب، ٹانگے جھنگ جاندے، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1987ء، ص 331
- 7- افضل پرویز، بن پھلواری، اسلام آباد: نیشنل کونسل آف آرٹس، س۔ن، ص 227
- 8- ڈاکٹر ارشد محمود ناشاد، اپنا گراں ہووے، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2009ء، ص 177
- 9- سیف الرحمن ڈار، جتھے پہلاں دی ٹھنڈی چھاں، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1985ء، ص 128
- 10- سیف الرحمن ڈار، رُکھتاں ہرے بھرے، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1985ء، ص 112
- 11- رام سرن داس، این ایم خان، پنجابی لوک گیت، لاہور: نیشنل کونسل آف میوزک، 1986ء، ص 169
- 12- باغ حسین کمال، لوک گاؤن، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1980ء، ص 14
- 13- رام سرن داس، این ایم خان، ص 188